

Subjektivt velvære som velferdsindikator og velferds mål

Torbjørn Moum og Ragna Veslemøy Wiese

Subjective well-being as an indicator and a measure of welfare

Subjective well-being, as operationalised by the social indicators movement and quality of life researchers, can in many ways be interpreted as a direct and concrete measurement of the «utility» of welfare theory. However, there has been considerable resistance to using measures of subjective well-being in a public policy context as indicators of welfare and progress. This article discusses objections relating to (1) lack of normative relevance, (2) measurement problems, (3) comparative preferences and value orientations, and (4) habituation, adaptation, and genetic components («set points») in subjective well-being. We conclude by showing how many of these objections have been countered over the past few decades and point out that measures of subjective well-being are increasingly being accepted and incorporated by national statistics offices.

Torbjørn Moum

Professor

Universitetet i Oslo

E-post: torbjorn.moum@medisin.uio.no

Ragna Veslemøy Wiese

Dosent, Ph.D.

Høgskolen i Telemark

E-post: veslemoy.wiese@hit.no

Framveksten av sosial indikator-bevegelsen og livskvalitetsforskning på 1960- og 1970-tallet ses i sammenheng med en økende miljøbevissthet og skuffelse over den økonomiske vekstens velsignelser. Subjektivt velvære slik det ble målt av livskvalitetsforskere kunne oppfattes som direkte og konkrete operasjonaliseringer av velferdsteoriens «nytte». Men ønsket om å bruke subjektivt velvære som velferdsindikator har blitt møtt med mye skepsis. Artikkelen drøfter innsigelser som går på (1) manglende verdimesig relevans, (2) måleproblemer, (3) komparative preferanser og verdiorienteringer, (4) habituering (tilvenning) og genetiske komponenter i subjektivt velvære. Vi avslutter med å vise hvorledes mange av disse innvendingene i løpet av de siste tiårene har blitt imøtegått, dels avvist som irrelevante. Målt subjektivt velvære, i litt ulike varianter, er i ferd med å vinne innpass i offisiell statistikkproduksjon, og den kjente Stiglitz-rapporten ses av mange som en viktig seier i indikatorsammenheng.

Innledning

Denne artikkelen ønsker å drøfte fremveksten av ulike forsøk på å begrepsfeste og ikke minst måle velferd og sosialt framskritt. Vi vil fokusere på tilnærminger som vektlegger indre, subjektive tilstander (subjektivt velvære) som den «egentlige» velferden og drøfte noen av de problemer som hefter ved å finne mål eller indikatorer som er anvendelige i evaluering og samfunnsplanlegging.

På hvilket grunnlag kan vi påstå at folk har det bedre (eller verre) i dag enn for 10 eller 20 år siden? Hvordan kan vi vite om et samfunn er preget av «framskritt» og mer velferd eller tvært imot av forverring og forvitring? Svarene på slike spørsmål må til dels begrunnes filosofisk og normativt: Hva mener vi med å leve et godt liv eller ha det «bra» eller «bedre»? Hvem kan fremme slike definisjoner på egne – og andres – vegne? Og hvem eller hvilke grupper bruker vi som den grunnleggende *enheten* for slike vurderinger? Teller menns og kvinners ve og vel like mye? Skal individets, familiens, klanens, lokalsamfunnets eller nasjonens velferd og framgang veies likt? I vår vestlige, sekulariserte verden er det utvilsomt individ-orienterte, utilitaristiske svar som i lang tid har hatt forrang. Det er *individets* velferd og nytte som skal telle, og hvert individ teller like mye, uten hensyn til alder, kjønn, sosial tilhørighet eller andre kjennetegn. Som oftest er det verdifilosofiske grunnlaget for vurderinger av velferd og framskritt nokså implisitt eller underforstått både hos beslutningstakere, forskere og folk flest. Men dersom man blir tvunget til å konkretisere sine underliggende verdiorienteringer, for eksempel i form av forpliktende empiriske mål på velferd og framgang, kan nok viktige nyanser komme til syne. Mer om dette nedenfor.

Gitt en felles, underliggende individorientert og utilitaristisk grunnholdning, har likevel drivkreftene bak å få til en systematisk sammenstilling av data som kan speile velferd og framgang vært av mange slag. Avdekking av fordeling og trender i fattigdom og nød, uhelse og for tidlig død har til dels vært et sosialkritisk foretakende, i mange tilfeller drevet framover av ideologier, bevegelser og politiske krefter som sto i opposisjon til de rådende makthavere. Historisk har datagrunnlaget i stort monn kommet i stand ut fra makthavernes behov for styring og oversikt, men etter hvert også ut fra ønsket om å legitimere og vinne oppslutning om egne politiske linjer, vedtak og tilsynelatende måloppnåelse. I kjølvannet av voldsomme svingninger og usikkerhet i økonomien, med bølger av arbeidsløshet, konkurser

og fattigdom på begynnelsen og midten av forrige århundre kom en økende tiltro til økonomien som en vitenskap som på avgjørende vis kunne bidra til å avdekke de underliggende mekanismene, samt kvantifisere og implementere tiltak for å fremme og sikre framgang (vekst) og velstand. Alt dette bidro utvilsomt til at økonomenes variabler og mål fikk en slik forrang som tegn eller indikatorer på om ting gikk bra eller dårlig. Ideen om at «økonomisk vekst vil løse alle våre problemer» vant i etterkrigstida gjenklang i de fleste politiske leire. Økonomenes nokså finurlig definerte «nasjonalprodukt», samt ulike mål på levestandard, kjøpekraft og inntektsutvikling, fikk sentrale posisjoner som politikkenes mål og mening, ikke minst fordi disse makroøkonomiske parameterne så direkte kunne fremmes som indikatorer på om folk flest fikk det bedre eller verre.

Den sosiale indikatorbevegelsen

Opplevelsen av den økonomiske vekstens blandede velsignelser, inkludert miljøproblemer og andre såkalte «eksternaliteter» (kostnader som ikke avspeiles i prissettingen av varer og tjenester) førte utover på 1960-tallet til økt interesse for alternative mål og perspektiver på evaluering, velferd og utvikling, ofte kalt «the social indicators movement». Interessen forplantet seg snart helt opp på de høyeste administrative nivåer i USA (jf. Mancur Olsons «Toward a Social Report» (Olson 1969), utarbeidet på oppdrag av *US Department of Health, Education, and Welfare*). Selve livskvalitetsbegrepet føres ofte tilbake til Lyndon B. Johnson, der han i sin legendariske tale fra 1964 definerer «The Great Society» som:

(...) a place where men are more concerned with the quality of their goals than the quantity of their goods.

Livskvalitet ble i begynnelsen oftest brukt som en paraplybetegnelse og som et overordnet honorord innenfor «sosial indikator-bevegelsen».

Etter hvert ble begrepet stadig nære knyttet til målinger enkeltindividers egenrapporterte livstilfredshet, velvære og affektive tilstand generelt. Forsøk på å måle livskvalitet som subjektivt velvære i bredt anlagte spørreundersøkelser kom fra midten av 1960-tallet og utover, både i USA og Norden (Allardt 1981; Andrews og Withey 1976; Bradburn 1969; Campbell, Converse og Rodgers 1976; Cantril 1967). Tanken var at slike studier målte noe som i praksis lå nær opp til «nytte» (utility) i en velferdsøkonomisk forstand var ikke urimelig. På et slikt grunnlag kunne man tenke seg at ulike velferdsteoretiske problemstillinger nå kunne gis en konkret belysning ved at den «faktiske» nytten i form av et lykkeregnskap for befolkningen og ulike undergrupper ble empirisk belyst. Innenfor velferdsøkonomien hadde imidlertid de ledende autoriteter allerede før andre verdenskrig fått gjennomslag for ideen om at det var *umulig* å gjennomføre meningsfylte sammenlikninger av enkeltindividers nytte («interpersonal comparisons of utility»). Økt eller redusert nytte kunne man i høyden *slutte seg til* gjennom en analyse av endringer i graden av tilgodesette preferanser hos den enkelte, helst ved å observere valg (atferd) under markedsliknende betingelser («revealed preferences»). Tilsynelatende rimelige krav om Pareto-optimalitet, koplet sammen med en underliggende antakelse om at nytte eller velferd i siste instans dreier seg om indre, subjektive og følelsesmessige tilstander som *per definisjon* ikke kan empirisk sammenliknes på tvers av individer ble i praksis en blindvei for velferdsteoretikere (Sen 2008).

Easterlin-paradokset

Data om subjektivt velvære, særlig av varianten egenrapportert lykke, ble likevel samlet inn i hele etterkrigstiden, spesielt i USA. Det forelå etter hvert mange muligheter for å sammenholde ulike mål på økonomiske velstand og vekst med konkrete mål på indre følelsetilstander. I noe som er blitt en klassisk referanse la økonomen Easterlin (Easterlin 1974) fram tidsserier og internasjonale sammenlikninger fra et stort antall

surveys med data om egenrapportert lykke. Det ble konkludert med at (1) mennesker med høy inntekt innen et gitt nasjon rapporterer de høyeste lykkenivåer, men (2) gjennomsnittlige lykkeforskjeller mellom land i svært begrenset grad kan forklares ut fra landenes inntekt per innbygger, i hvert fall når landene har nådd et minimumsnivå som dekker befolkningens grunnleggende materielle behov. Dessuten – og viktigst – viste Easterlin at (3) lykkenivået i USA overhode ikke forbedret seg i perioden 1946 til 1974, til tross for en betydelig økning i gjennomsnittsinntekten i det samme tidsrommet. Easterlins fortolkning av egne funn var dels at folks egenrapporterte lykke avhenger av sammenlikninger de gjør med *andres* levekår og livsbetingelser (derav den positive korrelasjonen på et gitt tidspunkt mellom inntekt og lykke), dels at en oppjustering av *aspirasjoner og forventninger* mer eller mindre automatisk spiser opp de standardforbedringene som følger av økte inntekter. Lykkenivået hos den enkelte avhenger altså dels av personens relative posisjon og stilling, dels av forventninger og krav som justeres oppad, tilsynelatende i ubegrenset grad, i takt med økonomisk vekst og fremgang. I økonomenes terminologi inneholder den enkeltes nyttefunksjoner både *referansegrupper* og *adaptive preferanser*. I senere analyser har Easterlin holdt fast ved sine opprinnelige konklusjoner (Easterlin 1995; Easterlin, Mcvey, Switek, Sawangfa og Zweig 2010).

Dersom man antar at lykkemålingene faktisk gir et presist empirisk uttrykk for «nytte» vil Easterlins funn og fortolkninger på mange måter være et anslag mot målsettingen om økonomisk vekst og inntektsforbedringer. En økning av befolkningens gjennomsnittsinntekt vil ikke føre til noen økt nytte hos dem som er dårligst stilt ettersom de i alle fall får dempet sin påfølgende nytteopplevelse når de sammenlikner seg med dem som ligger bedre an. Opplevelsen av nytte vil heller ikke øke hos de bedrestilte ettersom adaptasjon i form av økte forventninger og krav til levestandard raskt spiser opp de subjektive effektene av de objektive, økonomiske forbed-

ringene. I tiårene etter Easterlins brannfakkell (i ettertid ofte kalt «the Easterlin paradox») har det vært en pågående debatt om holdbarheten både i hans konklusjoner om de empiriske mønstrene og i hans fortolkning av dem – dersom empirien skulle vise seg å stemme. Dels har det vært hevdet at det faktisk har vært en økning i lykkenivået i takt med den økonomiske veksten, men at denne tendensen ikke har kommet klart til syne på grunn av feilslåtte analysemetoder eller skjevt sammensatte datamaterialer (Hagerty og Veenhoven 2003; Blanchflower og Oswald 2004). Alternativt er det mulig at en inntektsøkning faller sammen med andre utviklingstendenser som helt eller delvis nuller ut de underliggende og positive effektene som inntekten har på opplevd nytte/lykke (Easterlin 1995; Easterlin mfl. 2010; Schnittker 2008a). Andre har konkludert med at subjektivt velvære ikke bare har forblitt upåvirket av økonomisk vekst og økte inntekter i vår nære historie, men at det faktisk har vært en *forverring* av folks subjektive velvære («mental prosperity») i den vestlige verden de siste tiårene (Oswald 2010). Mye av livskvalitetsforskningen har i praksis dreiet seg om liknende problemstillinger: Er det mulig å knytte ulikheter i subjektivt definert livskvalitet til folks interpersonlige, sosiale, økonomiske og fysiske livsbetingelser og miljø? Hvordan varierer livskvaliteten etter inntekt, sosial status, sivilstand, alder og kjønn? Og hvilken betydning har sosial tilhørighet, personlighet og helse? Mengden studier og publikasjoner som søker å belyse slike spørsmål er etter hvert svært omfattende (Dolan, Peasgood og White 2008; Næss, Moum og Eriksen 2011). Svake eller fraværende korrelasjoner mellom antatt gunstige levekår og subjektivt velvære kan lett føre til konklusjonen at egenrapporterte, indre tilstander ikke har relevans og troverdighet som velferdsindikatorer. Både økonomer og filosofer har avvist subjektivt velvære som indikator på velferd og framgang på et slikt grunnlag (Johns og Ormerod 2007; Liszka 2005).

Innvendinger

De foregående avsnittene har vist til en del innvendinger mot å bruke (egenrapportert) subjektivt velvære som velferdsindikator. Disse og andre innvendinger skal drøftes under de følgende overskriftene: (1) manglende verdimeslig relevans, (2) måleproblemer, (3) komparative preferanser, verdiorienteringer, (4) habituering, adaptasjon og «set-point».

(1) Manglende verdimeslig relevans

Subjektivt velvære har ikke særlig interesse som velferdsindikator dersom det er helt *andre* tilstander, prosesser og forhold som bør defineres som *goder i seg selv*, eller som er uttrykk for at folk lever gode liv. Slike innvendinger mot subjektivt velvære som indikator kan ha *verdifilosofiske*, *psykologiske* eller *velferdsteoretiske* begrunnelser. Ofte opptrer de i kombinasjon. Også blant livskvalitetsforskere har det vært en gjennomgående tendens til å ta avstand fra en enøyd utilitaristisk posisjon (Diener, Lucas, Schimmack og Helliwell 2009), og da spesielt i den strengt hedonistiske varianten, det vil si en variant som hevder at det som er normativt interessant og som derfor bør fremmes, er den rene *nyttelsen* eller utelukkende overvekten av positive over negative følelser (Brülde 2007; Diener mfl. 2009). Når det gjelder å vurdere den *normative relevansen* av empirisk målt subjektivt velvære er det nok ikke uten videre gitt at implikasjonene av en utilitaristisk (eller hedonistisk) posisjon er så forskjellige fra de som følger av for eksempel en pliktetisk eller deontologisk grunnholdning (Hewitt 2010; Diener mfl. 2009; Hirata 2008a). Men uansett har en utilitaristisk tilnærming og analyse hatt en dominerende posisjon i velferdsteorien, selv om det nok kan være uenighet om egenrapportert subjektivt velvære egentlig kan sidestilles med velferdsøkonomenes «nytte» (Clark, Frijters og Shields 2008; Diener mfl. 2009). Dels bunner skepsisen til å sette likhetstegn mellom «nytte» og subjektivt velvære også i de komplikasjoner og paradokser som kan oppstå i forbindelse med måleproblemer, referansegrupper og

adaptasjon (som diskuteres nedenfor), som ikke direkte har med det verdifilosofiske grunnlaget å gjøre. I meget innflytelsesrike bidrag fra Sen og Nussbaum stilles subjektivt velvære som det ytterste gode i parentes til fordel for autonomi, frihet og kontroll over ressurser og evnen («capability») til å realisere prosjekter og oppnå mål som anses som goder i seg selv (Bruni, Comim og Pugno 2008; Diener mfl. 2009; Nussbaum 2003; Sen 2005). Selv om Sen er kritisk til utilitarismen (Sen 1999), er ikke en «capability»-tilnærming direkte anti-utilitaristisk, og den gjør det i alle fall mulig å innrømme at når det gode liv realiseres, øker ofte det subjektive velværet eller lykkefølelsen. Men det subjektive velværet kan heller tas som *symptomer på* at noe verdifullt har skjedd, uten at disse symptomer er noen forutsetning for å avgjøre om handlingsfriheten, ressursene, evnene og så videre, er verdifulle *i seg selv*. Underliggende bekymringer om betydningen av vridninger og relativitet i preferanser, adaptasjon og vanedannelse (se nedenfor) ligger også uten tvil til grunn for Sens og Nussbaums perspektiver (se også (Elster 1982; Lane 1991). Det foreligger ganske få helhjertede forsøk på å fremme forpliktende operasjonelle definisjoner av «capabilities», og tilnærmingen har blitt kritisert for å ha en formalistisk, ateoretisk (sett fra psykologers synspunkt) forståelse av velferd (Pugno 2008).

En tredje innvending mot subjektivt velvære som normativt utfallsmål kommer fra psykologene, fremmet av såkalte «eudaimoniske» teoretikere som definerer seg i motsetning til den «hedoniske psykologien» som i praksis har vært toneangivende innen livskvalitetsforskning (Ryan og Deci 2001; Ryff og Keyes 1995; Ryff og Singer 2008). Motsetningene dreier seg i stor grad om ulike teoretiske perspektiver på menneskers behovsstruktur og betingelsene for psykisk vekst og velvære (selv om det kan innvendes at normative spørsmål ikke er psykologenes domene uansett). Det er slett ikke gitt at de konkrete, operasjonelle målene for måloppnåelse eller velvære/mental helse i praksis er så avvikende for de

to tilnærmingene. Det er heller ikke sikkert at de ikke i praksis gir omtrent tilsvarende empiriske resultater – selv om en «eudaimonisk» tilnærming i prinsipielt tenderer mot å være flerdimensjonal og unngår samlemål på psykisk velvære. Interessant nok er måling av «eudaimonisk» velvære inkludert i den porteføljen av indikatorer på subjektivt velvære som det britiske «Office for National Statistics» fra og med 2011 implementerer rutinemessig i sine nasjonale surveys (Dolan, Layard og Metcalfe 2011), se nedenfor.

(2) Måleproblemer

For at en indikator skal være brukelig må den baseres på troverdige målinger. Det har vært hevdet at subjektivt velvære ikke lar seg måle på en reliabel og valid måte, i hvert fall ikke transparent, etterprøvbart og kostnadseffektivt dersom man benytter egenrapport eller tilsvarende metoder. Ett problem er hukommelseffekter. Når folk bes om å vurdere sin sinnstilstand, skjer det nesten alltid med referanse til en mer eller løst definert forutgående tidsperiode («for tida», «i dag», «de siste fjorten dagene», «det siste året»). Respondenten tvinges da til å anvende *hukommelsen* på måter som ikke er helt oversiktlige. Det affektive forløpet i den angitte perioden kan for eksempel være av betydning – Hvor lykkelig var jeg på det beste? På det verste? Hvordan følte jeg meg helt på slutten av perioden? Etter hvert har man begynt å få en forståelse av hvilke mentale teknikker og hjelpemidler (såkalte «heuristics») folk bruker for å konstruere og rapportere sitt subjektive velvære ut fra hukommelsen. Målemetoder og anvendelser av tidsrammer der kunstige hukommelseffekter ikke virker forstyrrende inn på resultatene er også identifisert (Kahneman 1999). **Validering av ulike egenrapporteringsmål** på subjektivt velvære har foregått langs mange linjer, dels ved at man har søkt å etablere *konvergens* med andre instrumenter og målemetoder, dels ved å etablere såkalt *diskriminerende* validitet og avvik fra andre mål på psykisk tilstand, mental helse og så videre. Innslag av *tilfeldige* målefeil i egenrapportert subjektivt

velvære er uunngåelige (men størrelsen på denne komponenten kan estimeres ganske presist), og innslaget av *systematiske* målefeil (bias, svarstil, sosial ønskelighet, med videre) virker beskjedent (Diener mfl. 2009; Moum og Mastekaasa 2011). Likevel er det klart at spørsmålsformuleringer, den konteksten som defineres av spørreskjema og intervju, rekkefølgen av de spørsmålene som stilles, og utenforliggende forhold av tilfeldig og forbigående art (været, en tilfeldig hendelse, det å minnes om hyggelige eller mindre hyggelige ting) kan påvirke svarene når det spørres om subjektivt velvære (Schwarz og Strack 1999). Å sørge for at rammene (i vid forstand) rundt spørreundersøkelser omkring subjektivt velvære i størst mulig grad standardiseres og gjøres sammenliknbare, synes å være utfordringen her.

(3) Komparative preferanser, verdiorienteringer

Det er etter hvert godt etablert at folks tilfredshet på ulike livsområder, for eksempel når det gjelder inntekt, avhenger av hvor de selv plasserer seg i forhold til gjennomsnittet i befolkningen, eller i forhold til bestemte referansegrupper som de finner det naturlig å sammenlikne seg med (Frederick og Loewenstein 1999; Hellevik 2008; Layard 2005; Frey og Stutzer 2002). Slik (domene)tilfredshet vil i neste omgang, og på ulike vis, omsettes i bedre subjektivt velvære i betydningen større tilfredshet med livet som hele. Tilsvarende kan den enkeltes *verdiorienteringer* ha betydning for hvordan han eller hun vurderer sine livsomstendigheter og dermed sitt subjektive velvære. En rekke studier har vist at en *materiellistisk* grunnholdning (det å ønske seg penger og materielle goder) hos den enkelte påvirker livstilfredshet og lykke negativt (Frederick og Loewenstein 1999; Hellevik 2008; Sirgy 1998). Som empirisk funn står denne sammenhengen sterkt, selv om det er uklart nøyaktig hvilke sosio-psykologiske mekanismer som ligger under (Frederick og Loewenstein, 1999; Kashdan og Breen 2007). På nasjonsnivå har Diener og medarbeidere (Diener, Suh, Smith og Shao 1995; Diener, Diener og Diener 1995) vist at folk i nasjoner

med en *individualistisk* grunnholdning skårer høyest på livstilfredshet / lykke, kanskje fordi (eget) subjektivt velvære i større grad er en målsetting som aktivt etterstrebes.

Spiller det noen rolle fra et indikatorperspektiv om vårt subjektive velvære avhenger av hvem vi sammenlikner oss med eller av hva vi ønsker oss i livet? Dersom den enkeltes velferd, i betydningen subjektivt velvære, faktisk er resultat av sammenlikningsprosesser og verdiorienteringer må vi vel bare ta dette til etterretning? Et hovedproblem er selvsagt at velferd som følger av sammenlikninger med andre er en type *nullsumsspill* der forsøk på å øke nivået hos alle på de tilstander eller goder det konkurreres om (for eksempel inntekt) i praksis vil ende opp med nøytralt resultat. Enda mer nedmuntrende typer nullsumsspill vil foreligge om vi mennesker som art faktisk har innebygde preferanser som gir positiv uttelling for omstendigheter der det går *galt* for andre, med andre ord at vi er genetisk programmert til å finne (ekte) glede gjennom *skadefryd*. En del forskning antyder til og med at skadefryd aktiverer bestemte regioner i hjernen (Dvash, Gilam, Ben-Ze'ev, Hendler og Shamay-Tsoory 2010). Slike tendenser kan selvsagt modereres av mer positive tilbøyeligheter. Hvilke konkrete livsdomener som i stor grad (om enn ikke hovedsakelig) gir uttelling i form av økt subjektivt velvære dersom den enkelte vurderer sine omstendigheter som mer eller mindre fordelaktige enn andres, vil også variere.

(4) Adaptasjon og habituering, «set point»

Subjektivt velvære – etter alt å dømme uansett målemetode – avhenger i stort monn av den enkeltes *referanserammer* og krav til *standard* og *kvalitet*. Slike forventninger og krav kan justeres opp og ned i takt med «objektive» forbedringer eller forverringer i materielle, økonomiske og sosiale miljøbetingelser og levekår. I tillegg kan subjektivt velvære være et resultat av *personlighet* og andre stabile – muligens genetisk gitte – tilbøyeligheter. Bortsett fra små og forbigående endringer i subjektivt velvære som kan følge etter

positive eller negative livshendelser og omstillinger, er det mulig at den enkeltes subjektive velvære etter ganske kort tid svinger tilbake til hans eller hennes *typiske nivå* (personlige «set-point»).

Prosesser som gjør at forventninger justeres opp og ned i takt med forbedringer og forverringer refereres ofte til som «den hedoniske tredemøllen». Påstander om at det finnes slike prosesser har hatt en meget omfattende innflytelse i livskvalitetsforskningen. Det refereres gjerne til den første, skjellsettende artikkelen av Brickman og medarbeider som viste at det var ubetydelige forskjeller i lykke mellom personer som hadde vunnet større beløp i lotteriet, personer som var blitt lamme etter en ulykke og kontrollpersoner (Brickman, Coates og Janoffbulman 1978). Både de heldige og uheldige respondentene hadde tydeligvis klart å tilpasse seg sine endrede omstendigheter, på hvert sitt vis. Empirisk forskning og den teoretiske debatten rundt den hedoniske tredemøllen er stor (Agyle 1999; Frederick og Easterlin mfl. 2010; Loewenstein 1999). Dels har det vært hevdet at fenomenet gjelder subjektivt velvære i betydningen «livstilfredshet» og ikke «behovstilfredsstillelse» (Veenhoven 1991), dels har man funnet at hedonisk tilpasning til endrede omstendigheter ikke gjelder alle livsområder i samme grad; oppløsning av ekteskap og arbeidsløshet er det tydeligvis vanskelig å justere seg til mentalt (Lucas, Clark, Georgellis og Diener 2003; Lucas, Clark, Georgellis og Diener 2004). Endringer i inntekt ser derimot ut til å følges ganske raskt av justerte referanserammer og aspirasjoner, spesielt spises inntektsøkning raskt opp av økte forventninger (Wunder 2009). Norske resultater tyder likevel på at definisjonen av hva som er et «påkrevet» eller «tilstrekkelig» inntektsnivå ikke er fullstendig definert ut fra egen, faktisk inntekt (Hellevik 2008).

Genetisk arvelighet og såkalt «set-point» i subjektivt velvære er en annen og liknende kompliserende faktor. Når det midt på 1990-tallet ble publisert resultater som tydet på at så mye som 80 % av forskjellene (variansen) i lykke / subjektivt velvære kunne tilskrives underliggende gene-

tisk varians (Lykken og Tellegen 1996), ga dette næring til tanken om at folk flest har et medfødt typisk nivå for subjektivt velvære. I alle fall så den delen av subjektivt velvære som er stabil over tid ut til å ha en betydelig genetisk komponent. Tilsvarende resultater er senere kommet også fra Norge (Nes, Roysamb, Tambs, Harris og Reichborn-Kjennerud 2006). Implikasjonen av slike funn kan se ut til å være at dersom en person fra fødselen av er programmert til å ha et subjektivt velvære omkring 8 på en skala fra 0 til 10, så vil personen stort sett befinne seg rundt 8-tallet mesteparten av livet, muligens med mindre avvik opp og ned som følge av akutte, men forbigående, påkjenninger og utfordringer, eventuelt særlig positive hendelser og opplevelser. Selv når styrken på den genetiske komponenten måles på ett tidspunkt (og da blir arveligheten nødvendigvis lavere), tyder funnene i ferske studier fra USA at genene forklarer fra litt under 50 % (Schnittker 2008b) til over 70 % (Keyes, Myers og Kendler 2010) av forskjellene i subjektivt velvære. Slike funn peker mot at i alle fall de *eksisterende* variasjoner i miljøbetingelser (i bred forstand) i ganske begrenset grad bidrar til å skape forskjeller mellom folk i subjektivt velvære. Det er da lett å konkludere at de gjengse politiske, økonomiske og sosiale virkemidler kan gjøre lite for å påvirke befolkningens velferd i betydningen subjektivt velvære. Samtidig må det tilføyes at en høy arvelighet for subjektivt velvære i alle fall teoretisk sett ikke er til hinder for at nye eller ukjente miljøfaktorer kan heve (eller senke) nivået på befolkningens eller undergruppers subjektive velvære betraktelig og permanent. Arvelighet beregnes alltid innenfor begrensede geografiske regioner og historiske epoker. Forskjeller i målt subjektivt velvære mellom land og regioner kan for eksempel neppe tilskrives genetiske årsaksfaktorer, og varige, meningsfylte og til dels betydelige endringer i subjektivt velvære kan påvises i utvalg som er fulgt over lange tidsrom (Headey, Muffels og Wagner 2010).

Økende støtte og implementert måling av subjektivt velvære som velferdsindikator

Helt siden livskvalitetsforskningens spede begynnelse på 1960-tallet har det vært argumentert for at mål på subjektivt velvære bør tas med som indikatorer med relevans for utformingen av offentlig politikk og samfunnsplanlegging («public policy»). Dels har det vært argumentert med at lykke / subjektivt velvære ikke er så relativt og frikoplet fra objektive levekår, inntekt med videre som mange hevder (Veenhoven 1991). Det må også tilføyes at om man finner svake eller meget svake sammenhenger mellom (aspekter av) objektive levekår – for eksempel *inntekt* – som politikere, samfunnsplanleggere og folk flest antar er ettertraktelsesverdige og som burde øke lykke og subjektivt velvære, så er ikke dette i seg selv et anslag mot å bruke målt subjektivt velvære som velferdsindikator. Dersom man godtar at det målte subjektive velværet er et valid og direkte uttrykk for nytte/velferd kan den manglende korrelasjonen med inntekt og inntektsøkning like godt ses som et argument mot å bruke *inntekt og økonomisk vekst* som målsettinger og indikatorer. Dette er interessant nok den konklusjonen som økonomen Easterlin trekker av sine mye omtalte funn om stabile lykkenivåer i USA (og dels Europa) etter tiår med økonomisk vekst (Easterlin 2005). Som antydnet ovenfor er tilnærmingen til Sen og Nussbaum («capabilities») heller ikke en avvisning av den normative og politiske relevansen i målt subjektivt velvære *per se*, den representerer heller en skepsis mot å bruke subjektivt velvære som det *eneste* kriteriet, eventuelt som *overordnet* kriterium, når det skal avgjøres om det gode liv realiseres (Hirata 2008b). Måleprobleme, samt påstandene om frikopling mellom subjektivt velvære og objektive levekår, er energisk imøtegått av ledende livskvalitetsforskere (Veenhoven, 2002; Diener mfl. 2009), og relevansen av målt subjektivt velvære har etter hvert blitt anerkjent langt utenfor kretsen av kvantitativt orienterte økonomer og samfunnsforskere (Bok 2010). Kravene til brukbare livskvalitetsindekser på det nasjonale nivå, sett

fra livskvalitetsforskeres synsvinkel, omfatter riktignok ønsket om alle domene i indeksen i prinsippet skal kunne måles både langs objektive og subjektive dimensjoner. Men i tillegg finnes en lang rekke kriterier (om aggregeringsmuligheter, relevans for alle befolkningsgrupper, vektning av domener som foretas av andre enn eksperter, med mer) som det er vanskelig å oppnå enighet om blant forskerne (Hagerty, Cummins, Ferris, Land, Michalos, Peterson, Sharpe, Sirgy og Vogel 2001). Selv om det finnes røster som krever et gjennomgående fokus på subjektive tilstander (Oswald 2010; Dolan og White 2007), finnes det knapt noen som ser for seg indikator-systemer uten sterke innslag av «objektive» mål.

Stiglitz-kommisjonen kom med klare oppfordringer om å inkludere velferdens subjektive dimensjoner, med subjektivt velvære definert helt på linje med etablert praksis innen livskvalitetsforskning (Stiglitz, Sen og Fitoussi 2009). Rapporten ble godt mottatt blant livskvalitetsforskere, selv om det nok ble reist spørsmål om hvor mye nytt som faktisk ble fremmet, og om mange av forslagene allerede var implementert (Magino og Ruviglione 2011; Michalos 2011; Noll 2011). Stiglitz-kommisjonens mest vektige bidrag kom, etter manges mening, ikke på området livskvalitet og subjektive indikatorer, men med rapportens kritikk av eksisterende indikatorer på vekst og velferd, at dette ikke bare er et spørsmål om økonomisk vekst (living standard), men også et spørsmål om sosial utvikling (social progress) og bærekraft (sustainability). Særlig gjaldt dette anbefalingene om å se på inntekt og forbruk (samt formue) snarere enn produksjon (BNP og lignende), vektlegging av husholdsperspektivet, fordeling og ulikhet, og folks aktiviteter utenfor markedet. I tillegg til den utmerkede gjennomgangen av svakheter og begrensninger i den klassiske BNP-tilnærmingen, trekker Stiglitz-kommisjonen opp et bredere perspektiv der både livskvaliteten, de individuelle og sosiale konsekvensene, og bærekraften, en framtidstretning av miljøets ressurser, diskuteres i egne kapitler. Selve livskvalitetskapitlet drøfter

tre tilnærminger, nemlig (1) *subjektivt velvære*, (2) *evner* («capabilities») og (3) *velferdsøkonomi og rettferdig fordeling*. Forholdet mellom disse tilnærmingene blir også diskutert, men det gjøres ikke noe forsøk på å integrere dem eller å definere en av tilnærmingene som overordnet de andre. Subjektivt velvære defineres på linje med det som etter hvert har blitt akseptert praksis innenfor livskvalitetsforskningen, nemlig (1) livstilfredshet eller personens vurdering av livet som helhet, (2) tilstedeværelse av positive følelser (affekt) og (3) fravær av negative følelser (affekt). Det fastslås at disse tre dimensjonene av subjektivt velvære er langt fra perfekt korrelerte, og at de etter alt å dømme har ulike årsaker, konsekvenser og korrelater. De fleste av de innvendingene som er drøftet av oss ovenfor mot å bruke mål på subjektivt velvære som velferdsindikatorer, blir direkte eller indirekte omtalt av kommisjonen (Stiglitz mfl. 2009). Betydningen av den «hedoniske tredemølle» og effekten av sosiale sammenlikninger tones ned. Det holdes imidlertid fast ved at mål på subjektivt velvære kan være vanskelig å sammenlikne på tvers av individer, særlig mellom og innen heterogene kulturer. Hukommelseeffekter og «støy» omkring egenerapportering av subjektivt velvære (tilfeldige hendelser med mer som ble diskutert ovenfor som «måleproblemer») trekkes også fram som et problematisk punkt. Det konkluderes imidlertid med at målt subjektivt velvære fanger aspekter ved livskvalitet som andre indikatorer ikke dekker, og at spørsmål som har vist seg verdifulle innenfor mer begrensede spørreundersøkelser, heretter bør være en del av den offisielle statistikkproduksjonen («... start being included in larger-scale surveys undertaken by official statistical offices» (ibid.:151)). Kommisjonens rapport går ikke langt i detaljeringen av hvilke aspekter ved det subjektive velvære som bør fanges opp, enn si hvilke konkrete spørsmålsformuleringer det kan være snakk om. Det er imidlertid interessant at det britiske Office for National Statistics i 2011 lanserer noe som framstår som en velbegrunnet liste med 15 spørsmål (inndelt i tre

grupper som «evaluation measures», «experience measures» og «eudemonic measures»), ganske på linje med Stiglitz-kommisjonens anbefalinger og etablert praksis innenfor «klassisk» livskvalitetsforskning, selv om de «eudaimoniske» elementene nok ikke er løftet fram i samme grad tidligere, heller ikke av Stiglitz-kommisjonen (Dolan mfl. 2011). Det nevnte spørsmålsbatteriet inngår fra og med april 2011, helt eller delvis og rullerende i det eksisterende standardrepertoaret av surveys fra Office for National Statistics (inkludert *The Integrated Household Survey*). Initiativet fra Office for National Statistics har støtte på regjeringnivå, og stort mer inn i varmen kunne de opprinnelige livskvalitetsforskerne neppe ønsket seg å komme. I Kanada er en liknende prosess underveis i forbindelse med arbeidet med en «Canadian Index of Wellbeing», om enn ikke fullt finansiert på regjeringnivå så langt (Michalos 2011).

Livskvalitetsbegrepet ser med andre ord ut til ha funnet veien fra forskningens formuleringarena til politikernes beslutningsfelt. Utfordringen videre blir å forme en dialog mellom globale og nasjonale datasett og prioriteringer som i praksis danner rammen for et lokalt liv. At dette kan komme til, på nye måter, å utfordre vår forståelse av sammenhenger mellom materiell velstand og livsoppfatninger og at det også vil å kreve et økt mangfold i tilnæringsmåter og metoder, er livskvalitetsforskerne klar over.

Litteratur

- Agyle, M. (1999) Causes and correlates of happiness, i D.Kahneman, E. Diener og N. Schwarz (red.) *Well-Being: The Foundations of Hedonic Psychology*, New York: Russell Sage Foundation.
- Allardt, E. (1981) *Att ha, att älska, att vara: om välfärd i Norden*, Lund: Argos.
- Andrews, F.M. og S.B. Withey (1976) *Social Indicators of Well-Being: American Perceptions of Life Quality*, New York: Plenum Press.
- Blanchflower, D.G. og A.J. Oswald (2004) Well-being over time in Britain and the USA, *Journal of Public Economics*, 88(7–8):1359–1386.

- Bok, D. (2010) *The Politics of Happiness*, Princeton: Princeton University Press.
- Bradburn, N. (1969) *The Structure of Psychological Well-Being*, Oxford: Aldine.
- Brickman, P., D. Coates og R. Janoffbulman (1978) Lottery winners and accident victims – is happiness relative, *Journal of Personality and Social Psychology*, 36(8):917–927.
- Brülde, B. (2007) *Lycka och lidande. Begrepp, metod och förklaring*, Lund: Studentlitteratur.
- Bruni, L., F. Comim og M. Pugno (2008) *Capabilities and Happiness*, Oxford: Oxford University Press.
- Campbell, A., P.E. Converse og W.L. Rodgers (1976) *The Quality of American Life: Perceptions, Evaluations, and Satisfactions*, New York: Russell Sage Foundation.
- Cantril, C. (1967) *The Structure of Psychological Well-being*, Chicago: Aldine.
- Clark, A., P. Frijters og M. Shields (2008) Relative income, happiness, and utility: An explanation for the Easterlin paradox and other puzzles, *Journal of Economic Literature*, 46(1):95–144.
- Diener, E., M. Diener og C. Diener (1995) Factors predicting the subjective well-being of nations, *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(5):851–864.
- Diener, E., R.E. Lucas, U.Schimmack og J.F. Helliwell (2009) *Well-being for Public Policy*, Oxford: Oxford University Press.
- Diener, E., E.M. Suh, H. Smith og L. Shao (1995) National differences in reported subjective well-being – why do they occur, *Social Indicators Research*, 34(1):7–32.
- Dolan, P., R. Layard og R. Metcalfe (2011) *Measuring Subjective Well-being for Public Policy*, London: Office for National Statistics.
- Dolan, P., T. Peasgood og M. White (2008) Do we really know what makes us happy? A review of the economic literature on the factors associated with subjective well-being, *Journal of Economic Psychology*, 29(1):94–122.
- Dolan, P. og M.P. White (2007) How can measures of subjective well-being be used to inform public policy? *Perspectives on Psychological Science*, 2(1):71–85.
- Dvash, J., G. Gilam, A. Ben-Ze'ev, T. Hendler og S.G. Shamay-Tsoory (2010) The envious brain: The neural basis of social comparison, *Human Brain Mapping*, 31(11):1741–1750.
- Easterlin, R. (2005) Feeding the illusion of growth and happiness: A reply to Hagerty and Veenhoven, *Social Indicators Research*, 74(3):429–443.
- Easterlin, R.A. (1974) Does economic growth improve the human lot? Some empirical evidence, i P. David og M. Reder (red.) *Nations and Households in Economic Growth: Essays in Honor of Moses Abramovitz*, New York: Academic Press.
- Easterlin, R.A. (1995) Will raising the incomes of all increase the happiness of all, *Journal of Economic Behavior and Organization*, 27(1):35–47.
- Easterlin, R.A., L.A. McVey, M. Switek, O. Sawangfa og J.S. Zweig (2010) The happiness-income paradox revisited, *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, 107(52):22463–22468.
- Elster, J. (1982) Sour grapes – utilitarianism and the genesis of wants, i A. Sen og B. Williams (red.), *Utilitarianism and Beyond*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Frederick, S. og G. Loewenstein (1999) Hedonic adaptation, i D.Kahneman, E. Diener og N. Schwarz (red.), *Well-Being: The Foundations of Hedonic Psychology*, New York: Russell Sage Foundation.
- Frey, B.S. og A. Stutzer (2002) What can economists learn from happiness research?, *Journal of Economic Literature*, 40(2):402–435.
- Hagerty, M.R., R.A Cummins, A.L. Ferriss, K. Land, A.C. Michalos, M. Peterson, A. Sharpe, J. Sirgy og J. Vogel (2001) Quality of life indexes for national policy: Review and agenda for research, *Social Indicators Research*, 55(1):1–96.
- Hagerty, M.R. og R. Veenhoven (2003) Wealth and happiness revisited: growing wealth of nations does go with greater happiness, *Social Indicators Research*, 64(1):1–27.
- Headey, B., R.Muffels og G.G. Wagner (2010) Long-running German panel survey shows that personal and economic choices, not just genes, matter for happiness, *Proceedings of the National Aca-*

- demy of Sciences of the United States of America*, 107(42):17922–17926.
- Hellevik, O. (2008) *Jakten på den norske lykken*, Oslo: Universitetsforlaget.
- Hewitt, S. (2010) What do our intuitions about the experience machine really tell us about, *Philosophical Studies*, 151(3):331–349.
- Hirata, J. (2008a) The division of labor between the capability and happiness perspectives, i L. Bruni, F. Comim og M. Pugno (red.), *Capabilities and Happiness*, Oxford: Oxford University Press.
- Hirata, J. (2008b) The division of labor between the capability and happiness perspectives, i L. Bruni, F. Comim og M. Pugno (red.), *Capabilities and Happiness* (160–186), Oxford: Oxford University Press.
- Johns, H. og P. Ormerod (2007) *Happiness, Economics and Public Policy*, London: The Institute of Economic Affairs.
- Kahneman, D. (1999) Objective happiness, i D.Kahneman, E. Diener og N. Schwarz (red.), *Well-Being: The Foundations of Hedonic Psychology* (3–25), New York: Russell Sage Foundation.
- Kashdan, T.B. og W.L. Breen (2007) Materialism and diminished well-being: Experiential avoidance as a mediating mechanism, *Journal of Social and Clinical Psychology*, 26(5):521–539.
- Keyes, C.L.M., J.M. Myers og K.S. Kendler (2010) The structure of the genetic and environmental influences on mental well-being, *American Journal of Public Health*, 100(12):2379–2384.
- Lane, R.E. (1991) *The Market Experience*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Layard, R. (2005) *Happiness: Lessons from a New Science*, London: Penguin.
- Liszka, J. (2005) Why happiness is of marginal value in ethical decision-making, *Journal of Value Inquiry*, 39(3–4):325–344.
- Lucas, R.E., A.E. Clark, Y. Georgellis og E. Diener (2003) Reexamining adaptation and the set point model of happiness: reactions to changes in marital status, *Journal of Personality and Social Psychology*, 84(3):527–539.
- Lucas, R.E., A.E. Clark, Y. Georgellis og E. Diener (2004) Unemployment alters the set point for life satisfaction, *Psychological Science*, 15(1):8–13.
- Lykken, D. og A. Tellegen (1996) Happiness is a stochastic phenomenon, *Psychological Science* 7(3):186–189.
- Magino, F. og E. Ruviglione (2011) Preaching to the choir: Are the commission's recommendations already applied?, *Social Indicators Research* 102(1):131–156.
- Michalos, A.C. (2011) What did Stiglitz, Sen and Fitoussi get right and what did they get wrong?, *Social Indicators Research* 102(1):117–129.
- Moum, T. og A. Mastekaasa (2011) Kan livskvalitet måles og studeres empirisk?, i S. Næss, T. Moum og J. Eriksen (red.), *Livskvalitet – forskning om det gode liv*, Bergen: Fagbokforlaget.
- Næss, S., T. Moum og J. Eriksen (2011) *Livskvalitet – forskning om det gode liv*, Bergen: Fagbokforlaget.
- Nes, R.B., E. Røysamb, K. Tambs, J.R. Harris og T. Reichborn-Kjennerud (2006) Subjective well-being: genetic and environmental contributions to stability and change, *Psychological Medicine*, 36(7):1033–1042.
- Noll, H.-H. (2011) The Stiglitz-Sen-Fitoussi-Report: Old wine in new skins? Views from a social indicators perspective, *Social Indicators Research*, 102(1):111–116.
- Nussbaum, M.C. (2003) Capabilities as fundamental entitlements: Sen and social justice, *Feminist Economics*, 9(2–3):33–59.
- Olson, M. (1969) *Toward a Social Report*, Washington, D.C.: US Department of Health, Education, and Welfare.
- Oswald, A.J. (2010) Emotional prosperity and the Stiglitz Commission, *British Journal of Industrial Relations*, 48(4):651–669.
- Pugno, M. (2008) Capabilities, the self, and well-being i L. Bruni, F. Comim og M. Pugno (red.), *Capabilities and Happiness*, Oxford: Oxford University Press.
- Ryan, R.M. og E.L. Deci. (2001) On happiness and human potentials: a review of research on hedonic and eudaimonic well-being, *Annual Review of Psychology*, 52:141–166.

- Ryff, C.D. og C.L.M. Keyes (1995) The structure of psychological well-being revisited, *Journal of Personality and Social Psychology*, 69(4):719–727.
- Ryff, C.D. og B.H. Singer (2008) Know thyself and become what you are: A eudaimonic approach to psychological well-being, *Journal of Happiness Studies*, 9(1):13–39.
- Schnittker, J. (2008a) Diagnosing our national disease: trends in income and happiness, 1973 to 2004, *Social Psychology Quarterly*, 71(3):257–280.
- Schnittker, J. (2008b) Happiness and success: genes, families, and the psychological effects of socioeconomic position and social support, *American Journal of Sociology*, 114:233–259.
- Schwarz, N. og F. Strack (1999) Reports of subjective well-being: Judgmental processes and their methodological implications, i D. Kahneman, E. Diener, og N. Schwarz (red.), *Well-being: The Foundations of Hedonic Psychology*, New York: Russell Sage Foundation.
- Sen, A. (1999) *Development as Freedom*, Oxford: Oxford University Press.
- Sen, A. (2005) Human rights and capabilities, *Journal of Human Development*, 6(6):151–166.
- Sen, A. (2008) The Economics of Happiness and Capability, i L. Bruni, F. Comim og M. Pugno (red.) *Capabilities and Happiness*, Oxford: Oxford University Press.
- Sirgy, M.J. (1998) Materialism and quality of life, *Social Indicators Research*, 43(3):227–260.
- Stiglitz, J.E., A. Sen og J.-P. Fitoussi (2009) *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*, (<http://www.stiglitz-sen-fitoussi.fr>).
- Veenhoven, R. (1991) Is happiness relative? *Social Indicators Research*, 24(1):1–34.
- Veenhoven, R. (2002) Why social policy needs subjective indicators, *Social Indicators Research Series*, 58:33–45.
- Wunder, C. (2009) Adaptation to income over time: A weak point of subjective well-being, *Schmollers Jahrbuch*, 129(2):269–281.